

matranja o minornosti četničkog i separatističkog rukovodećeg kadra, nedoraslog istorijskoj situaciji i nacionalnooslobodilačkim težnjama naroda.

Kada se u okrilju historiografije nađe ovako značajna analitička studija, uvek su mogućna nadograđivanja na koja asocira njena impresivna činjenička sadržina, i to u više pravaca: putem dopunskih istraživanja i uopštavanja socijalne, političko-psihološke i međunarodne strane događaja, interdiscipliniranim prilazom i inspirisanjem istraživanja stručnjaka ostalih društvenih nauka.

Branko Petranović

**PRILOZI ZA ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFSKE
BAŠTINE, br. 3–4, godište II. Centar za povijesne znanosti
Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za povijest filozofije**

Pred nama je drugi dvobroj časopisa *Prilozi* s nizom zanimljivih studija čiji autori ne sustaju u nastojanju da potpunije osvijetle hrvatsku filozofsku baštinu i naše doprinose razvoju svjetskog mišljenja.

Prof. Vladimir Filipović nastavlja i donekle rezimira ono o čemu je šire govorio u prvom dvobroju *Priloga*, ističući našeg Matiju Vlačića kao začetnika suvremene hermeneutike i strukturalizma, a Franjo Zenko razmišlja o problemu metode i filozofskoj potki prirodoznanstvenih istraživanja nama gotovo nepoznatog Rabljanina Marka Antuna Dominisa. Zvonimir Šojat prilaže raspravu o filozofskoj teoriji volje Jurja Dragišića (u svjetskoj literaturi poznatijeg pod imenom Georgius Benignus de Salviatis), Erna Pajanić piše o dubrovačkom filozofu iz 16. st. Antunu Medi, a Dunja Tot-Šubajković o odjecima renesansne filozofije u dramskom pjesništvu našeg Marina Držića. Tu su i prilozi Hede Festini o Petrićevoj filozofiji umjetnosti i slobode, Marije Brida o interpretaciji Jurja Dubrovčanina Aristotelova tumačenja pokretača prvog kruga, pa Serafina Hrkaća o Nikoli Modruškom, Mihaele Girardi-Karšulin o Frkićevoj interpretaciji tvorbe i tvorenja u Aristotela, te Žarka Dadića o prirodnofilozofskim rukopisima u franjevačkim samostanima u Zadru, Varaždinu, Košljunu i Kamporu. Na kraju je i rasprava o Kačićevim »Elementa peripathetica« našega filozofskog historika pok. Alberta Bazale s uvodom urednika časopisa Vladimira Filipovića, te prikazi nekoliko filozofskih knjiga, nama zanimljivih i vezanih uz našu filozofsku historiografiju, objavljenih stranim zemljama.

U prilogu Vlačićevoj hermeneutici i njenim dometima prof. Vladimir Filipović već u početku ističe kako mu je namjera da »ukratko podvuče izvornost, razložitost i domet ovog kulturnopovijesnog značajnog (Vlačićevog — Z. K.) priloga razvitku evropske znanstvene svijesti« i da ukaže na one sjajne elemente koji su u Vlačićevoj metodologiji bili involvirani, iako ne do kraja i striktno izloženi, no bez kojih se suvremena hermeneutika ne bi mogla ni pojmiti. I ne samo to, nego štoviše, u samom izvoru i utemeljenju hermeneutike u Vlačića otkriva prof. Vladimir Filipović sva ona njena današnja proširenja iz semantičke i ontološke u ontičku sferu, koja rezultiraju njenim spajanjem s fenomenološkom metodom

i strukturalizmom. Ta su proširenja, naglašava prof. Vladimir Filipović, već kod Vlačića bila involvirana u njegovom određenju sadržaja i opsega pojma hermeneutike, iako pod drugim nazivima.

Ono najbitnije (što je i za nas danas i te kako značajno), po čemu se Vlačić razlikuje i oštro distancira od ondašnje službene egzegeze, jest njegovo genijalno i fundamentalno otkriće o *povijesnosti bitka*, (kurz. Z. K.), iz čega rezultira sasvim logična konsekvencija da je povijest (a ne slovo) teksta jedina pretpostavka njegove eksplicacije i valjana razumijevanja. A poznavanje povijesti u kojoj je tekst, kao izraz života i osebnog bitka, nastao pretpostavlja razne pomoćne discipline i »Zar je onda čudnovato i nerazumljivo, da je Vlačićeva hermeneutika postala interdisciplinarna sinteza, koja je trebala i geografiju i antropogeografiju i povijest kao svoje pomoćne discipline, koje su sve bile integrirane pod jedinstveni, djelomično posve novi hermeneutski zadatak, proizišle iz te unutrašnje potrebe njegove analize, koja je prethodila njegovu prevođenju Sv. pisma iz posve novih lingvističkih i semantičkih otkrića i tumačenja« (Vladimir Filipović).

Na nama je da još jednom istaknemo kako takvo shvaćanje našega starog i kulturnoj javnosti malo poznatog Vlačića približava našem današnjem vremenu. Osobito je potrebno da istaknemo kako je Vlačić neophodan povjesničarima, historiografima i svima ostalima koji se bave teškim poslovima otkrivanja zbilje i žive stvarnosti iz mrtvoga teksta. Vlačićevo shvaćanje o povijesnosti bitka i njegovo učenje da se tekst prilikom eksplicacije reducira u dimenzije svoga vremena, zbog čega prijevod i tumačenje teksta pretpostavljaju interdisciplinarni aspekt — aksiomi su suvremenih hermeneutičkih gledišta, pa ipak još uvijek toliko daleki mnogima koji se bave tekstem i njegovim prijevodima.

Kao što riječ svoje pravo značenje dobiva tek logikom i smislom rečeničnog konteksta, ili kao što Marx eksplicira društveno-povijesni fenomen totalitetom njegove povijesne cjeline, nalazeći u totalitetu epohe ono što taj fenomen objašnjava, tako i Vlačić, mnogo ranije, tumačenju teksta pretpostavlja poznavanje njegova zbiljskog životnoga vrela. Jer, cjelina življenja jedina je kadra da protumači ideje i da nam osvijetli tekst kao njihova registratora. I u tom je genijalna Vlačićeva anticipacija današnjih hermeneutičkih shvaćanja, koja ovog sina hrvatskog naroda uzdiže u rang oca suvremene hermeneutike i strukturalizma.

Franjo Zenko analizira ulogu našega Rabljanina Marka Antuna Dominisa iz 16/17. stoljeća u renesansnim počecima izgradnje suvremenih egzaktnih nauka. Antun Dominis, koji je — kako Zenko ističe — bio u nas dugo obavijen zavjerom šutnje, bio je među prvima koji su, iako odgojeni u tradiciji peripatetizma, dedukcijsku metodu Aristotelove demonstrativne znanosti zamijenili eksperimentom. Pa premda je Dominisov kumulativni doprinos prirodnoj nauci diskutabilan i prema dosadašnjem uvidu svakako veoma skroman, značajna je njegova uloga u stvaranju nove prirodnoznanstvene metode i novih oblika u kojima će se novovjekovna znanost kretati do dana današnjega. Služeći se eksperimentom i matematičko-kvantitativnom analizom u istraživanju konkretnih prirodnih pojava (duga, te plima i oseka), Marko Antun Dominis, za razliku od mnogih sljedbenika skolastičkog aristotelizma, odbacuje teologijsku metodu i utire tlo suvremenoj prirodnoj znanosti, te kao takav i ulazi u njenu povijest, ne samo kao istaknuti profesor po stranim sveučilištima i kao vrstan interpret, nego i kao originalan znanstveni radnik i mislilac koji samostalno pokušava odgonetnuti zakone i bit prirodnih pojava, a odatle mu, vjerojatno, i kvalifikativ »vir celebrerimus«, koji veliki Newton stavlja uz njegovo ime.

Raspravljajući o teoriji volje i antropologiji Jurja Dragišića iz 15/16. stoljeća, Zvonimir Šojat ističe Dragišićevo integralističko gledanje na volju i njegov humanistički duh koji u slobodi volje vidi svoju osnovnu preokupaciju. Samo stoga što volja nije podređena intelektu i što je ona kao determinator ljudskog djelovanja slobodna, ljudski čini i mogu imati svoju moralnu kvalifikaciju. Svojim mnogobrojnim filozofskim spisima, među kojima se ističe antropološki traktat »Fridericus«, i svojim intenzivnim vezama s najistaknutijim ljudima svoga vremena Juraj Dragišić je u ondašnjem svijetu bio poznat kao značajan naučni radnik i humanist, što će svoju pravu potvrdu dobiti tek kad na svjetlo dana u kritičkoj obradi dođu sva njegova djela.

Antun Medo, dubrovački filozof iz 16. stoljeća, uspio je da, uz intenzivno bavljenje trgovinom, napiše i tri knjige filozofskog sadržaja vezane uz Aristotelovu filozofiju. Taj je dinamični duh za svojih mnogobrojnih trgovačkih putovanja svijetom uspostavljao neposredne kontakte s ondašnjim istaknutim filozofima i naučnim radnicima, učvršćujući tako i duhovne veze našeg Dubrovnika s ostalim kulturnim zemljama. Kao samouk u filozofiji, što i sâm u svojim djelima naglašava, Antun Medo stavio je sebi kao zadatak da Aristotelovu filozofiju prouči i da je očisti od skolastičkih iskrivljenja, pa to njegovim djelima daje oseban polemički karakter. A u toj polemici i u tom pročišćavanju Aristotela Antun Medo nije štedio nikoga, čak ni poznatog Aristotelova komentatora Porfirija, za koga Medo drži da je najviše kriv što se u srednjem vijeku izgubio izvorni smisao i originalna ljepota Aristotelova mišljenja. Polazeći od čvrstog uvjerenja da su komentatori Aristotelovu filozofiju vjekovima prenosili budućnosti u nepravom svjetlu, Antun Medo, poput Franje Petrića, zahtijeva da se svaka filozofija izučava izvorno i bez bilo kakvih komentara, u čemu ujedno treba vidjeti i značajnu poruku Antuna Mede nama danas koji često pribjegavamo komentaru nekog djela, umjesto da se upustimo u kudikamo korisniju i plodonosniju analizu samoga djela.

Zanimljiva je rasprava o odjecima renesanse u djelima Marina Držića, iz koje se, uz ino, vidi i to kako su i naši krajevi intenzivno doživljavali kulturna svjetska zbivanja.

O dalmatinskom filozofu Antunu Petriću iz 19/20. stoljeća, koji je rodom iz Komiže s otoka Visa, raspravlja Heda Festini, izlažući dva središnja problema njegove filozofije: raspravljanje o slobodi i o lijepome.

Iako pod raznim utjecajima, od kojih su najznačajniji bili oni talijanskih filozofa, osobito Petrićeva suvremenika V. Giobertia, kojega je Petrić držao za svoga učitelja, ovaj je naš mislilac negdje više, negdje manje, uspijevao u svojim djelima eksplicirati i svoja originalna shvaćanja, kojima je izvorno značenje pokušaj da se analizom egzistencije dopre do slobode kao njenog temelja.

Sloboda je za Antuna Petrića bivstveno svojstvo čovjeka, jer iako prirodni zakoni i fizički determinizam ograničavaju ljudsko biće oni ipak ne dohvaćaju slobodu ljudskog čina. A da ta sloboda nije tek psihološkog karaktera, tj. samo mogućnost u smislu otpora svim vrstama determinizama, nego da je ona i praktička kategorija, potvrđuje Petrić kad ističe da ljudski čin svoju slobodu realnošću potvrđuje i da sloboda aktivnošću stvara akciju i ne prenosi je.

Ali i ovdje je sloboda vezana uz ograničenu mogućnost izbora, te u svojoj završnici predstavlja samoograničenje, jer sloboda biva činom determinirana. Nakon slobodnog izbora, kaže Petrić, više ne djelujem slobodno, nego u smislu izabranog« (A. Petrić: »Libertà e fato«). Time, ističe Heda Festini, Antun Petrić

anticipira suvremeni pristup problematici slobode, koji slobodu veže uz postavljanje obveza.

I za Petrića, kao i za mnoge druge u tijeku povijesti mišljenja, pukao je pri razmišljanju o slobodi jaz između božanske providnosti i slobode izbora, jer kako uz pretpostavku nadnaravne providnosti očuvati slobodu, kad božje sveznanje poznaje budućnost i unaprijed determinira aktivnost čovjeka? Premda je odbacio Tominu ideju o providnošću determiniranoj slobodi, što je za Petrića nesloboda, jer je, kako je uvjeren, volja bez obzira na providnost slobodna, ipak je i Petrić abdicirao pred religioznom fatalizmom i zaključio da »egzistencija volje ima svoj uzrok u najvišem biću kao tvorcu čovjeka« (A. Petrić: »Libertà e fato«).

U svom razmišljanju o ljepoti Petrić prihvaća Aristotelov stav o poetskoj vjerovjarnosti i tako stvara svoju estetsku doktrinu po kojoj je djelatnost umjetnika istodobno proizvod njegovih relacija i izvorište neizmjernog niza novih relacija i u kojoj je svojom idejom o risaltu kritičkom razradom Giobertijevog djela »Il bello« posebno obradio poetsku imaginaciju, što ga uzdiže ne samo uz bok Giobertiju, nego i istaknutim talijanskim estetičarima G. Vicou i B. Croceu.

Uz to, valja naglasiti da je Petrić kao Giobertijev kritičar prihvatio tezu o objektivnosti i apsolutnom karakteru lijepoga i da je nemilosrdno odbacio racionalizaciju umjetničkog stvaranja i uplitanje teologije u estetička pitanja.

Time, ističe Heda Festini, »uvrstio se Petrić u plejadu dalmatinskih mislilaca koji su — od Gučetića, preko Patriciusa i Boškovića, do Tommasea, Nađa i Politea — umjeli svijetu izreći svoju osebnju misao, i tako do danas ostati za nas baština koju valja respektirati i revalorizirati, da bi se na nju moglo nastaviti«.

Analizirajući interpretaciju Jurja Dubrovčanina Aristotelova tumačenja pokretača prvog kruga, Marija Brida ističe našeg filozofa kao samostalnog mislioca koji u svojoj interpretaciji Aristotela pokazuje veliku samostalnost naspram raznih priznatih autoriteta s tog područja, čija mišljenja Juraj Dubrovčanin često odbacuje kao krivotvorine Aristotela, i to sve u živom nastojanju da koliko je moguće prođre do originalne misli filozofa. A sve to potvrđuje ono što se u nas — na žalost! — malo zna, da ni u našim krajevima u pogledu filozofije u ranijim vjekovima nije bio vakuum i potpuna tišina.

Ni hrvatski latinist iz 15. stoljeća Nikola Modruški, tvrdi Serafin Hrkać, nije bio iznimka, te je poput mnogih naših znanstvenika u prošlosti bio više po svijetu, nego u domovini. I dok naša kulturna javnost ne zna ni njegova imena, njegova djela leže zaboravljena po knjižnicama Italije, Austrije i ostalih država.

Nikola Modruški živio je u 15. stoljeću i po svjedočanstvu mnogih bio jedan od najznamenitijih Hrvata toga vremena. Od oskudnih biografskih podataka zna se da je u Veneciji studirao teologiju i filozofiju u poznatog filozofa Pavla iz Pergole i posebno se specijalizirao za Bibliju. Kao svećenik službovao je na Krku, ali ga je uskoro papa Kalikst II imenovao za biskupa u Senju. Poslije je bio biskup u Modrušu, otkud mu i nadimak Modruški, jer mu se pravo ime ni ne zna, pa zatim upravitelj u mnogim talijanskim gradovima. Zna se da se isticao vrlo živo u diplomatskoj aktivnosti u vezi s pokretanjem oslobodilačkog rata u Bosni protiv Turaka i da se, osim u pisanju, istakao i kao najbolji govornik svoga vremena. Ono po čemu je ovaj naš zemljak najzaslužniji jest obrana glagoljice u crkvenoj upotrebi u nas. U tom smislu posebno valja istaći njegovu poznatu Poslanicu upućenu modruškom kaptolu i kleru godine 1476, u kojoj Modruški brani uporabu glagoljice u našem bogoslužju 6 godina prije tiskanja prve hrvatske tiskane knjige — čuvenog glagoljskog misala iz 1483. godine. Filozofska

razmišljanja i rasprave Nikole Mòdruškog nalaze se po mnogim njegovim spisima rasutim po stranim knjižnicama.

Mihaela Girardi-Karšulin piše o Matiji Frkiću, filozofu i teologu iz 17. stoljeća, koji je djelovao u centru renesansnog aristotelizma — Padovi. I Frkić je nastojao da dođe do originalnog i autentičnog Aristotela, čvrsto vjerujući da su komentari i latinski prijevodi znatno pridonijeli pogrešnom shvaćanju filozofa, pa se stoga na njih kritički i osvrće u nastojanju da Aristotela još više kristijanizira i približi učenju katoličke teologije. U svom temeljnom filozofskom djelu »*Vestigations Peripateticæ*« (»Peripatetička istraživanja« iz 1639. godine) Matija Frkić je Aristotelove misli obradio tako da je izazvao žestoke kritike, što osobito vrijedi za prvi dio ovog djela, tj. za Frkićevo Prvo peripatetičko istraživanje, u kojem ovaj naš filozof raspravlja o problemu tvorbe i tvorenja u Aristotela. Oštrina kojom se Frkić razračunavao s protivnicima vidi se najbolje po tome što je njegova knjiga kojom je odgovorio na te kritike 1655. stavljena na Indeks.

Zarko Dadić prilaže u ovom dvobroju *Priloga* rezultate svojih traganja za prirodno-filozofskim rukopisima u franjevačkim samostanima u Zadru, Varaždinu, Košljunu i Kamporu, ističući kako »arhivi franjevačkih samostana predstavljaju do sada gotovo potpuno neistraženo područje u odnosu na prirodnu filozofiju«. U tim rukopisima se jasno vidi razvoj kojim su prirodnoznanstvena shvaćanja tekla u franjevačkim školama u nas, slijedeći opći tok od peripatetizma do Boškovića i Newtona.

Na kraju *Prilozi* donose Bazalinu raspravu o Kačićevim »*Elementa peripathetica iuxta mentem Joannis Duns Scoti*« koja Kačiću pjesniku dodaju i Kačića učenjaka. U svojim »*Elementa*...« Kačić daje prikaz Aristotelove logike u duhu Scotove interpretacije, a zasluga Alberta Bazale je u tome što je tom raspravom s početka ovog stoljeća (rasprava je označena datumom 8. XII 1907), počeo ostvarivati ideje svoga učitelja Franje Markovića o potrebi istraživanja i revalorizacije naše filozofske baštine.

Zlata Knezović

MATE DEMARIN, *Hrvatsko školstvo u Istri. Pregled razvoja 1818—1918. Zagreb 1978, Izdanje Hrvatskog školskog muzeja; Monografije — knj. II*

Autor je svojoj monografiji dao skroman podnaslov, nazvavši svoj rad pregledom razvoja školstva u Istri, a zapravo je u tekstu obradio i kulturno-historijsku situaciju, ali ipak s težištem na školskim i prosvjetnim prilikama toga razdoblja. Središnja tema obrađena je u tri povećta poglavlja, u prvome su obrađene prilike od 1818. nadalje, tj. do Državnog zakona o pučkim školama godine 1869, u drugome je obrađeno razdoblje od 1869/70. do početka 20. stoljeća, a u posljednjem je opisan uspon hrvatskih škola »od narodne pobjede 1907. god. do svršetka prvog svjetskog rata 1918. i njihovo ukidanje u poslijeratnom razdoblju«.